

Egy rossz házasság régi vitái: a pakisztáni–amerikai partnerség feszültségforrásairól

2011. május 2-án a pakisztáni Abbottábádban az amerikai US Navy SEALs egység Oszáma bin Láden likvidálására irányuló speciális művelete során pilótahiba miatt landoláskor lezuhant a támadásban részt vevő egyik helikopter, amelyet a nyilvánosságra került fotók nyomán széles körben a Sikorsky MH-60 (Black Hawk) harcászati csapatszállítónak egy jelentős műszaki változtatásokat hordozó, csökkentett észlelhetőségű változataként határoztak meg. A gép helyszínen maradt roncsai augusztus közepén „léptek ki” a haditechnika rajongóinak érdeklődési köréből a nagypolitika színpadára, amikor a pakisztáni felet az a vád érte, hogy lehetőséget adott a Kínai Népköztársaság képviselőinek a maradványok vizsgálatára. A vádak és tagadások szokványos diplomáciai fordulón túl az incidens ismét ráirányította a figyelmet a pakisztáni–amerikai partnerség problémáira, muníciót szolgáltatva ezzel a két ország összehorolását kezdettől fogva kritikával szemlélők népes taborának. E mélyülő (s azóta több más hivatkozási ponttal is bővült) vita ihlette elemzésünk célja, hogy összegezze azokat a gyakran évtizedes gyökerekre visszavezethető tényezőket, melyek kikezdehetik az amerikai–pakisztáni együttműködést, rombolva ezzel az esélyeket Washington térségbeli törekvéseinek érvényesülésére.

I. „A legfontosabb szövetséges” – de kié?

Amikor George W. Bush elnök 2004. június 17-én Pakisztánt az Egyesült Államok legfontosabb NATO-n kívüli szövetségesének nevezte, kijelentése széles sajtóvisszhangot kapott, s azóta is gyakran idézzük.¹ Jóllehet Washington viszonya Pervez Musarraf tábornok diktatúrájához leginkább pragmatikusnak volt nevezhető, térségbeli megnyilvánulásaiban sokan inkább a régóta emlegetett „kettős mérce” tipikus példáját látták. Az amerikai stratégiai gondolkodás kritikusai által hangoztatott elvi/ideológiai problémáknál azonban kezdettől fogva sokkal fontosabb, gyakorlati dilemma volt, hogy Pakisztán sajátos belső erőviszonyai – vagyis a fegyveres testületek, s különösen a vezető titkosszolgálat, az Inter-Services Intelligence (ISI) széles körű autonómiája –, Iszlámábádnak a szintén szövetséges Indiához és a helyi iszlámista szervezetekhez fűződő kapcsolata, valamint a Kínával és Iránnal fennálló viszonya milyen mértékben teszik lehetővé az amerikai–pakisztáni szövetség fenntartását és fejlesztését. Bár a hidegháború idején kialakított együttműködés kétségkívül szolgál egyfajta előképpel, azt valójában mindvégig a geostratégiai törekvések inspirálták, amelyek a bipoláris nemzetközi rend felbomlásával látszólag érvényüket veszítették, majd a 2001. szeptember 11-i terrortámadást követően, bár más célokkal, de újra feltámadtak. Mikor 2001. szeptember 12-én Richard Lee Armitage amerikai külügyminiszter-helyettes a régi szövetség felelevenítése érdekében ajánlatot tett Pakisztánnak² – ráadásul épp annak a Mahmud Ahmed tábornoknak a közvetítésével, aki a 10. hadtest parancsnokaként az 1999. október 12-i katonai puccs során kulcsszerepet játszott a törvényes pakisztáni kormány elmozdításában,³ és az ISI akkori igazgatójaként egyáltalán nem támogatta az amerikaiakkal való összehorolást –, az iszlámábádi vezetés már más irányba is elkötelezett volt. Pervez Musarraf hatalomátvétele után komoly figyelmet szentelt a kínai kapcsolat fejlesztésének, amiről 2000. január 17-i pekingi látogatása is tanúskodott. Ennek során a kínai fél biztosította partnerét arról, hogy a katonai államcsínynek semmilyen negatív következménye nem lesz a két ország együttmű-

¹ Lásd például: Bush names Pakistan 'major ally'. *BBC news*, 17 June, 2004, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/3814013.stm> letöltve: 2011. 09. 16.

² Fouad Ajami: Pakistan and America. *Policy Review*, December/January, 2011. 27–39. 33.; Farzana Shaikh – Owen Bennett Jones: Pakistan's Foreign policy under Musharraf: between a rock and a hard place. Chatham House, *Asia Programme Brief Paper*, 2006/1. 2.

³ Egyebek mellett Ahmed katonái foglalták el 12-én éjjel a karacsi repülőtér irányítótoronyát, és tették lehetővé Musarraf gépének landolását. How the 1999 Pakistan coup unfolded. *BBC News*, 23 August 2007, http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/6960670.stm, letöltve: 2010. 03. 11.

ködésére.⁴ A partnerség további mélyítésében pedig – főként a kétoldalú kereskedelem fejlesztése és bizonyos, a kínaiak számára is fontos bányászati és infrastrukturális beruházások terén – igen hamar sikerült kijelölni a fő csapásirányokat. A csaknem két év elteltével megindult amerikai közeledés pedig nem változtatott érdemben ezen a folyamaton.

Napjainkban már kevesen vitatják, hogy a 21. század hatalmi-politikai küzdőterén az Amerikai Egyesült Államok fő versenytársa minden bizonnyal a Kínai Népköztársaság lesz, bár kettejük rivalizálásának lehetséges forgatókönyvei és globális következményei ma még nem jósolhatók meg teljes pontossággal. Az azonban egyértelműnek tűnik, hogy bizonyos térségekben már belátható időn belül megkérdőjeleződik az USA domináns szerepe. E folyamat egyik tipikus kiindulópontja, az első „vesztett csata” színtere pedig éppen Pakisztán lehet.

Mielőtt véleményt alkotunk a pakisztáni–kínai együttműködésről, világosan le kell szögezni, hogy annak fontossága évtizedek óta megkérdőjelezhetetlen Iszlámábád szemében, és az ország térségbeli pozícióinak sokoldalú biztosítékaként jelenik meg, és – szem előtt tartva a Pakisztánt szorongató stratégiai/biztonságpolitikai kihívásokat – ma nem tűnik kiválthatónak semmilyen más tényezővel. Különösen nem azok után, hogy – miközben Iszlámábád gyakran éppen „történelmi” ellenfelével szemben vár nagyhatalmi támogatást⁵ – Washington egyértelműen nagyobb perspektívákat lát az Indiával fejlesztett stratégiai partnerségben. Kína viszont vezető szerepet játszott a pakisztáni nukleáris kapacitások kiépítésében, végső soron elősegítve az Indiával szembeni hadászati paritás biztosítását. Ez nemcsak a „muszlim atombomba” kifejlesztéséhez szükséges technológiai háttér felépítésében, illetve a fegyver előállításához szükséges tudományos munkában megjelenő kínai hozzájárulást jelentette, hanem a bevetési lehetőségek bővítését is.⁶ Az 1998 tavaszának nukleáris kísérleteit követő kritikus évek alatt öt olyan pakisztáni rakétafegyver tesztelésére is sor került, amelyek egyértelműen kínai technológiai segítséggel készültek el.⁷ Az Egyesült Államok ilyen messzire sosem ment el dél-ázsiai partnerének támogatásában, és a „de facto” atomhatalmi státuszt is csak Újdelhi számára ismerte el a 2006 decemberére tető alá hozott amerikai–indiai békés célú nukleáris együttműködésről szóló megállapodással.⁸ Ezen kívül 1995–2008 között az iszlám köztársaság vette át a kínai fegyverexport nagyjából 40%-át, s ezzel a keleti nagyhatalom haditechnikájának első számú vásárlója volt.⁹ A 2006 és 2010 közötti periódusban Pakisztán a teljes forgalomból való 5%-os részesedésével a világ negyedik legnagyobb fegyverimportőrének számított. Ennek 39%-át az USA-ból, 38%-át Kínából vásárolta.¹⁰ Iszlámábád elköteleződése a kínai haditechnika mellett várhatóan tartós marad, s ezt a másik fél is igyekszik ösztönözni. A gazdasági kapcsolatok területén jellemző adat, hogy a kétoldalú kereskedelem összértéke (a fegyvereket nem számítva) 2000 és 2010 között meghétszeresződött.¹¹ Volumene az előző évhez képest 28%-os emelkedést mutatva 2010-re elérte a 8,7 milliárd dollárt.¹² Juszuif Raza Gilani miniszterelnök 2011. május 17-i pekingi látogatásán a felek bejelentették, hogy ezt 2012 végéig 15 milliárd dollárra kívánják emelni.¹³ A dinami-

⁴ Stephanie Ho: Correspondent Report (China-Pakistan). *Voice of America*, 2-258159, 1/18/2000.

⁵ Emlékeztet például, hogy a 2001-es közeledési folyamat során a pakisztáni kormányzat igyekezett elérni, hogy a kasmíri kérdés tekintetében Washington a pakisztáni szempontokat támogassa. Az USA azonban erre nem volt hajlandó, így az nem válhatott az alku részévé.

⁶ „China’s Nuclear Exports and Assistance to South Asia”. *Nuclear Threat Initiative*, <http://www.nti.org/db/China/nsaspos.htm>. Letöltés ideje: 2009. március 19.

⁷ Ezek a Hatf-II; Hatf-III; Hatf-V; Hatf-VI és Hatf-VII modellek.

⁸ N. Rózsa Erzsébet: Az amerikai–indiai békés célú nukleáris együttműködési megállapodás. *Nemzet és Biztonság*, I. évf., 2008/11. szám, 15–22.

⁹ John Paul Dunne – Elisabeth Sköns: FWC Sector Competitiveness Studies – Study on the Impact of Emerging Defence Markets and Competitors on the Competitiveness of the European Defence Sector, Final Report, 12th February 2010. 93.

¹⁰ Paul Holtom – Lucie Béraud-Sudreau – Mark Bromley – Pieter D. Wezeman – Siemon T. Wezeman: Trends in International Arms Transfers. 2010, SIPRI Fact Sheet, March 2011. 5.

¹¹ Lásd: Rashid Ahmad Khan: The Pakistan-China strategic partnership. *China.org.cn*, May 20, 2011.

http://www.china.org.cn/opinion/2011-05/20/content_22605398.htm letöltve: 2011. 09.29.

¹² Pak-China trade jumps by 28 percent to \$8.7 billion. *Daily Times*, January 29, 2011.

http://www.dailytimes.com.pk/default.asp?page=2011/01/29/story_29-1-2011_pg5_9 letöltve: 2011. 09. 28.

¹³ M. S. Qazi: Pak-China bilateral trade: prospects and limitations. *Business & Finance Review*, May 30, 2011.

<http://jang.com.pk/thenews/may2011-weekly/busrev-30-05-2011/index.html> letöltve: 2011. 09. 25. E célterv egyébként már Pervez Musarraf 2008. áprilisi pekingi tárgyalásain felmerült. Lásd: *Pakistani President Pervez Musharraf visited China on 10-15 April 2008*, Economic and Commercial Counsellor’s Office of the Embassy of the PRC in the IRP.

<http://pk2.mofcom.gov.cn/aarticle/bilateralvisits/200804/20080405489482.html> letöltve: 2011. 09. 24.

kus bővülés dacára kereskedelmi mérleg azonban máig kínai aktívumot mutat, amelynek ledolgozására Pakisztánnak egyelőre nemigen mutatkozik esélye.

A teljes képhez persze hozzátartozik az is, hogy a 2001-es közeledési folyamat gyors eredményeképpen az amerikai piac látványosan felértékelődött a pakisztáni külkereskedelem számára, aminek az előmozdítására az USA jelentős deficitet is vállalt.¹⁴ Ennek nyomán a dél-ázsiai ország exportjának legnagyobb hányada már évek óta ide érkezik. Ez a 2009–2010-es költségvetési évben a 20,29 milliárd dollár összértékű kivitel 15,87%-át tette ki.¹⁵ A 32,71 milliárdos importból ugyanakkor csak 4,81%-kal részesedtek az amerikai cégek.¹⁶ Mindez az USA kereskedelmi partnereinek rangsorában csak az 57. helyre volt elég.¹⁷ Az országba irányuló pakisztáni export 80%-át a textilipari termékek teszik ki, míg a behozatal tekintetében a legdinamikusabban növekvő tételt a haditechnikai vásárlások jelentik. Aligha meglepő tehát az a megállapítás, miszerint a pakisztáni–amerikai kereskedelmi kapcsolatokat erősen politikai megfontolások motiválják, azok az USA szemszögéből önmagukban nem tekinthetők igazán stratégiai jelentőségűnek, s egy esetleges szándék esetén könnyedén leépíthetők. A szövetségi viszony egyértelmű nyertese a pakisztáni fél, amelynek különösen a védelmi szféra vonatkozásában (tehát a fegyveres erők számára) hozott látványos eredményeket.

Washington 2002 és 2009 között összesen csaknem 10 milliárd dollárt juttatott Pakisztánnak különböző (főként gazdasági, katonai és belbiztonsági célú) támogatások keretében.¹⁸ 2006-ban Pakisztán összesen 3,5 milliárd dollár értékben írt alá fegyvervásárlási szerződést az USA-val, ami önmagában csaknem elérte az 1950–2001 közötti amerikai–pakisztáni fegyverüzletek összértékét.¹⁹ A hadsereg felszerelésének modernizálása az amerikai technológia rendszeresítésével különösen a légierőt érinti, mely Lockheed–General Dynamics F–16-os vadászrepülőgépek, Bell AH–1F (Cobra) támadó helikopterek, illetve a hozzájuk rendszeresíthető fegyverzet beszerzésével jelentősen fokozhatta ütőképességét. E mellett persze folyik a már korábban rendszeresített amerikai eszközök korszerűsítése, valamint harcjárművek, tüzérségi eszközök és muníció beszerzése is.

Nem meglepő tehát, hogy – minden ellenkező félelem dacára – a 2008. évi választások nyomán hatalomra jutott polgári kabinet is kitarzott az amerikai barátság mellett, és e téren – legalábbis pakisztáni részről – a közeljövőben sem várható a szakítás felé mutató gyökeres változás.

Mint láttuk azonban, Pakisztán nemcsak az USA, hanem Kína geostratégiai számításai-ban is kulcsfontosságú tényező, ráadásul utóbbi közvetlen jelenlétével befolyásolja Dél-Ázsia biztonságpolitikai környezetét, s elkötelezettségét sem egy konkrét vállalkozás inspirálja, hanem hatalmi építkezésének tartós igényei. Ezek között különösen fontos szempontot jelent az Indiai-óceán térségére való kijutás és a hajózási útvonalak biztonságának problematikája, ami természetesen az indiai nagyhatalmi törekvések Kínára nézve kockázatos hatásaira reflektál, megoldását pedig jórészt az iszlám köztársaság bevonásával keresik.²⁰ Kicsi tehát a valószínűsége, hogy Peking belátható időn belül úgy magára hagyja Pakisztánt, ahogy Washington tette 1989 után. A szegény és rendkívüli fejlesztési igényeket mutató ország elit-jének pedig komolyan számításba kell vennie ezt a szempontot is. Mindezek miatt a pakisztáni diplomácia számára az elkövetkező időszakban továbbra is az egyensúlyozó magatartás lesz a leglogikusabb taktika, amellyel igyekszik maximalizálni az ország nyereségét mindkét kapcsolatrendszeren belül.

¹⁴ Lásd: Trade in Goods with Pakistan, U.S. Census Bureau. <http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5350.html> letöltve: 2011. 10. 16.

¹⁵ Pakistan Exports, Imports & Trade. *Economy Watch*, 29 March 2010.

http://www.economywatch.com/world_economy/pakistan/export-import.html letöltve: 2011. 10. 13.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Pakistan, Office of the United States Trade Representative. <http://www.ustr.gov/countries-regions/south-central-asia/pakistan> letöltve: 2011. 10. 13.

¹⁸ Lásd: The Center for Public Integrity. <http://projects.publicintegrity.org/militaryaid/documents/CSF2.pdf> letöltve: 2011. 10. 04.

¹⁹ Richard F. Grimmett: U.S. Arms Sales to Pakistan. *CRS Report for Congress*, January 28, 2008, <http://fas.org/sqp/crs/weapons/RS22757.pdf>.

²⁰ Erről bővebben például lásd: Jason J. Blazeovic: Defensive Realism in the Indian Ocean: Oil, Sea Lanes and the Security Dilemma. *China Security*, Vol. 5, No. 3, 2009., 59–71.

Pakisztán iráni kapcsolatai ma valamivel kisebb figyelmet kapnak a nyugati publicisztikákban, mint a kétezres évek első felében. Teherán és Iszlámábád viszonyát a kínai szálhoz hasonlóan hosszú távú stratégiai számítások alapozzák meg, és ennek Pakisztán szemszögéből való fontosságát értelmetlen lenne vitatni. A két középhatalom viszonyában ugyanakkor a kooperáció mellett a versengés motívuma is megfigyelhető, aminek következtében az jóval kevésbé tűnik kiegyensúlyozottnak, mint a nagyhatalmakkal fenntartott barátság. A két ország biztonságpolitikáját egyaránt a külső fenyegetettség érzetéből adódó geostratégiai törekvések dominálják, amelyek hagyományosan Afganisztánban és a beludzsisztáni térségben ütköznek egymással. Ennek magyarázata persze nemcsak a területi, hanem az etnikai viszonyokban is keresendő, és – különösen a „pastun dilemma” nyomán – tétje Pakisztán számára rendkívül nagy. Igaz, az etnoterritoriális szeparatizmus veszélye Irán szempontjából is alapvető fenyegetés. Pervez Musarraff elnök iráni kapcsolatépítése – a kínaihoz hasonlóan – jóval megelőzte az amerikaiak gesztusait, kezdetét még a tábornok 1999. decemberi teheráni látogatásához köthetjük. A jó viszony fenntartását az afganisztáni háborút megelőzően is indokolták olyan kölcsönös érdekek, mint a mindkét ország területén nagy számban élő beludzsok szeparatista törekvéseivel szembeni fellépés, vagy az energiahordozó-ellátás biztonságának kérdése. Utóbbi a kilencvenes évek óta tartja napirenden az iráni–pakisztáni–indiai háromoldalú együttműködés gondolatát egy 2775 km hosszú gázvezeték megépítése érdekében, amely mind Teheránnak, mind Iszlámábádnak komoly anyagi és politikai profitot ígér.²¹ Emellett tovább erősíti a régió államaiban a Pakisztán stabilitásához kötődő érdekeket. A kapcsolatoknak tehát ez esetben is olyan motivációi vannak, amelyeket az Egyesült Államok megújított barátsága még időlegesen sem negligálhat. Ugyanakkor a két ország kooperációja kiterjedt egy olyan területre is, amely alapjaiban érinti az USA tágabb régióban megfogalmazódó stratégiai érdekeit. Ez pedig nem más, mint a nukleáris fegyverkezés mára széles körben ismertté vált kérdése.

Az iráni külügyminiszter, Kamal Harazzi volt az első külföldi notabilitás, aki 1998. június 1-i iszlámábádi látogatásán gratulált Pakisztánnak a május végén levezényelt sikeres nukleáris kísérletekhez.²² Akkor még nem volt ismert, hogy az eredményes tesztek egyszermind Teherán nukleáris programjának kedvező kilátásait is bizonyították. Az ezredfordulótól formálódó nyugati gyanú, mely szerint a pakisztáni nukleáris technológia Iránba is eljutott, 2004-ben vált bizonyossággá, mikor a már amerikai szövetségesnek számító dél-ázsiai ország nukleáris kutatásainak vezetője, Abdul Kadir Hán nyilvánosan elismerte szerepét az illegális transzferben.²³ Hán kisméretű urándúsító centrifugái segítségével az iráni nukleáris infrastruktúra decentralizáltabbá és védettebbé válhatott, komoly fejlődést okozva a felderítésére vállalkozó amerikai hírszerzésnek. Az Egyesült Államok odaadó partnereként szerepeltetett Musarraffal szemben pedig megfogalmazódott a – Kadir Hán által is megerősített – vád, miszerint tudott az iráni ügyletekről.²⁴ Bár a pakisztáni fél elhatárolódott a történetektől, a társadalom nagy része által hősként tisztelt Kadir Hánt csak egy erősen jelképes, láthatóan mindössze a szövetségesek „megnyugtatóását” célzó büntetéssel, házi őrizettel sújtotta.²⁵ A nem túl biztató összefonódások azonban nem írták – nem írhatták – felül a nagypolitikai megfontolásokat, és nem vezettek az amerikai–pakisztáni kapcsolatok hidegüléséhez. Az incidens napjainkra erősen háttérbe szorult egy másik dilemmával, a terrorizmus és a tálib mozgalom pakisztáni kapcsolatainak problémájával szemben.

²¹ Robert J. Wirsing: In India's Lengthening Shadow. *Asian Affairs*, Vol. 34, Issue 3, 2007, 151–172. 154. és Lall, Marie – Lodhi, Iftikhar A.: Political Economy of Iran-Pakistan-India (IPI) Gas Pipeline. Institute of South Asian Studies, *Working Paper No 26.*, 23 October 2007. 15.

²² Shah Alam: Iran-Pakistan Relations: Political and Strategic Dimensions. *Strategic Analysis*, Oct-Dec, 2004. 526–545. 534.

²³ Erről lásd: Richard P. Cronin – Alan K. Kronstadt – Sharon Squassoni: Pakistan's Nuclear Proliferation Activities and the Recommendations of the 9/11 Commission: U. S. Policy Constraints and Options. *CRS Report for Congress*, Congressional Research Service – The Library of Congress, 2005. 3.

²⁴ Khan: Musharraf approved nuclear sale. *UPI.com*, http://www.upi.com/Top_News/2008/07/05/Khan-Musharraf-approved-nuclear-sale/UPI-31221215269789, letöltve: 2008. 04. 07.

²⁵ A főkonstruktőr 2009 februárjában szabadult a házi őrizetből.

II. Titkos háborúk szalonképtelen fegyvertársakkal

Évtizedek óta nyílt titoknak számít, hogy a pakisztáni titkosszolgálati szféra, különösen annak zászlóshajója, a már említett ISI szoros kapcsolatokat tart fenn különböző Dél-Ázsiában tevékenykedő – s nem mellesleg a terrorizmus eszköztárát igen széles körben alkalmazó – iszlám militáns csoportokkal. E kapcsolatrendszernek a kezdeteit és politikai motivációit viszonylag jól ismerjük, konkrét mélységeit azonban annál kevésbé. A folyamat ráadásul amerikai támogatással bontakozott ki, mikor az 1979 karácsonyán kezdődött afganisztáni szovjet invázió ellen szerveződő dzsihádisták csoportok toborzó és kiképző infrastruktúrájának Pakisztán adott otthont. Bár 1989 után – a bipoláris nemzetközi rendszer megszűnéséből adódó geostratégiai leértékelődés logikus következményeként – Washington magára hagyta korábbi „barátait”, a dél-ázsiai ország számára a mindennapok realitásává vált a militánsok jelenléte, akiknek csak egy része tért vissza eredeti hazájába a szovjet kivonulás után. A titkosszolgálatok szemében ez az ideológiai és katonai szempontból egyaránt jól felkészített társaság az Indiával szemben felhasználható eszközök számát gyarapította, akiknek hatékonyságáról az afganisztáni hadszíntéren megbizonyosodhattak.²⁶ Ez, valamint a kibontakozó afganisztáni polgárháborúból adódó pakisztáni stratégiai érdekek (azaz végső soron egy Pakisztán-barát, a területi status quó elismerő afganisztáni rezsim pozícionálása) nem tették lehetővé a militáns szervezetekkel való teljes szakítást és a kiképzőbázisok felszámolását. Persze a központi hatalom viszonylagos gyengesége és a kritikus határtérségekben (elsősorban a Központi Igazgatású Törzsi Területeken) való katonai és államigazgatási jelenlét hiánya még a szükséges akarat mellett is kétségessé tette volna egy erre irányuló törekvés sikerét.

Az ISI tálib kapcsolatainak máig való fennmaradásáról számos elemzés mellett ma már a WikiLeaks által kiszivárogtatott dokumentumok is tanúskodnak. Ez a tény persze – ahogy Peter W. Galbraith volt amerikai diplomata a *The Guardian* számára írt cikkében is megjegyezte – aligha okozhat nagy meglepetést, ha felidézzük, hogy a mozgalom létrejöttében és afganisztáni térnyerésében az ISI támogatása is közrejátszott.²⁷

A titkosszolgálatok részleges együttműködése a militánsokkal napjainkra egy olyan – a kívülálló számára áttekinthetetlen – érdek- és szempontrendszer hozott létre, amely társadalmi és politikai összefonódásain keresztül ma már az elsődleges akadálya a szélsőségekkel szembeni valóban hatékony fellépésnek Pakisztánon belül. Olyannyira, hogy e kapcsolatrendszer pontos feltérképezéséhez és felszámolásához – minden ígéret ellenére – 2001-et követően érdemben hozzá sem láttak. Ebben a pakisztáni felet többnyire ugyanúgy a látszatintézkedések jellemezték, mint az illegális nukleáris transzfer kivizsgálásában. A kormányzat ugyanis nem vállalkozhatott a titkosszolgálat pozíciói elleni támadásra. E megállapítás mellett, nem kerülhetünk meg egy másikat sem: tudatosan, vagy sem, de az említett politikával Pakisztán megteremtette egy ma is nyomon követhető kettős játszma feltételeit, amelyben a kormány és a hadsereg játssza a „jó fiút”, aki a Nyugat szövetségeseiként küzd a terrorizmus ellen, míg a jobbára arctalan titkosszolgálatok továbbra is fenntartják kapcsolataikat a militáns csoportokkal.

Ilyen feltételek mellett aligha meglepő, hogy a határ menti törzsi zóna pacifikálására tett erőfeszítések is rendre meghiúsultak. Sőt a probléma mélységeire a Nyugat számára először éppen a 2002-es, kudarcba fulladt Kalusha-hadműveletet követő, úgynevezett shiakai békeegyezmény világított rá, amelyben Iszlámábád gyakorlatilag a Nik Mohamed Vazir vezette tálib erők kezére játszotta Dél-Vazirisztánt.²⁸ A 2008-ban hatalomra került polgári kabinet – immár Aszif Ali Zardari elnökleve mellett – az év szeptemberétől már nagyobb elszántságot

²⁶ Azt a véleményt azonban, miszerint az afganisztáni probléma gyökereit az indiai–pakisztáni versengés jelenti, erős túlzásnak kell tekintenünk. Lásd Matt Waldman: *The Sun in the Sky: the relationship between Pakistan's ISI and Afghan insurgents*. Crisis States Research Center, *Discussion Paper 18*. June 2010. 4.

²⁷ Julian West: *Pakistan's 'godfathers of the Taliban' hold the key to hunt for bin Laden*. *The Telegraph*, 23 September, 2001. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/pakistan/1341405/Pakistans-godfathers-of-the-Taliban-hold-the-key-to-hunt-for-bin-Laden.html>. Letöltve: 2011.10. 06.

²⁸ Shabana Fayyaz: *Towards a Durable Peace in Wasiristan*, Pakistan Security Research Unit, Brief No 10, 23 April, 2007. 9–10.

mutatott a katonai fellépésre. Az elmúlt évek tálibellenes hadműveletei²⁹ mégsem vezettek a kívánt eredményre, újfent rámutatva, hogy a pakisztáni állam (dacára 620 ezer fős hadseregének és működőképes nukleáris arzenáljának) csak kifelé erős, belső szuverenitási igényeinek – a széthúzás és a még elvi szinten is nehezen összeegyeztethető törekvései miatt – továbbra sem tud érvényt szerezni a határtérségben.

A pakisztáni titkosszolgálatokat érő külső kritika tehát jogos, de aligha vezethet eredményre, mert amennyiben lemondanának a militánsokkal fenntartott kapcsolataikról, akkor egyrészt elveszítenének egy nagyra értékelt taktikai eszközt, másrészt még kevésbé tudnák ellenőrzés alatt tartani a fundamentalista mozgalmak belső társadalmi törekvéseit, ami a pakisztáni belbiztonsági helyzet drasztikus romlásához is vezethet. Mindkét következmény a titkosszolgálati elit tekintélyvesztését és szakmai/politikai pozícióinak megrendülését vonhatná maga után. Mindez persze csak egy elméleti scenárió, hiszen a titkosszolgálati szféra és a szélsőséges csoportok kapcsolatai nem intézményesítettek, hanem informálisak, ezért ezek testületi szintű felszámolását nem is igen lehet megoldani. Különösen egy olyan társadalmi közegben nem, ahol egy törzsi vagy klánidentitások által létrehozott szolidaritási, illetve konfliktusrendszer rendre keresztelheti a „nemzeti” szinten kitűzött célok érvényre jutását. Másrészről azonban nagy szépséghibája a dolognak, hogy a terrortaktikák mindeddig szemernyit sem mozdították elő az indiai–pakisztáni konfliktus Iszlámábádnak tetsző rendezését, és e téren – különösen India hatalmi potenciáljának növekedése tükrében – a belátható jövőben sem számíthatunk változásra. Az afganisztáni „bravúrt” tehát nem lehetett Kasmírban megismételni, aminek nyomán egyre több kétség merülhet fel a terroristacsoportok tényleges értékével kapcsolatban.

Ha azonban mindentől eltekintünk, egy óriási dilemma akkor is marad a pakisztáni elit számára. Mégpedig Afganisztán politikai jövője, amelyben egyáltalán nem biztos, hogy többé nem jut szerep a táliboknak. Az Egyesült Államok afganisztáni katonai jelenlétének egy nap vége lesz, Pakisztán azonban nem vonulhat ki abból a térségből, amelyben létezik. Alapvető érdeke tehát, hogy a kabuli rezsim – legyen az bármilyen irányultságú – békés egymás mellett élésre törekedjen vele, különben a pastun probléma ellenőrizhetetlenné válhat, s ez nem csak a törzsi ügynökségek területét, hanem Haibár Pahtunhva³⁰ és Beludzsisztán tartományokat is érintené. Már csak ezért sem várható, hogy a dél-ázsiai ország titkosszolgálati felszámolja minden tálib kötődését. Addig semmiképpen, amíg nem válik egyértelművé, hogy a „tanítványok” végleg veszítettek. Erre pedig napjainkban senki nem tesz nagy tétet Iszlámábádnak. A pakisztáni óvatosságot különösen fokozzák azok a hírek, melyek a tálibok és az amerikai kormány képviselői között zajló tárgyalásokról érkeznek. A két ellenséges fél kapcsolatfelvétele is arra utal, hogy hiba lenne túl erősen elköteleződniük Washington háborúja mellett. A kettős játszma tehát várhatóan továbbra is jellemezni fogja a pakisztáni magatartást.

Érdekes azt is megjegyezni, hogy a határvidék biztonsági helyzete nemcsak nyugaton, hanem Kínában is aggodalom forrása, mivel elterjedt vélekedés szerint a Hszincsiang–Ujgur Autonóm Tartományban tevékenykedő muszlim szakadár fegyveresek egy része esetleg itt lelhet menedéket a kínai biztonsági szervek elől, s támogatást is szerezhet a mozgalom számára. E vélekedést erősíti, hogy az afganisztáni tálibok soraiban is voltak (s vannak) ujgur származású fegyveresek, akiket a nyugatiak még elfogásuk esetén is hajlamosak olykor „megtévedt szabadságharcosnak” tekinteni, és enyhébb elbírálásban részesíteni, mint pastun elvbarátaikat. Az ujgur militánsok problémája a kétezres évek folyamán is többször felmerült a kínai–pakisztáni diplomáciai tárgyalásokon.³¹ Bár a pakisztáni fél rendre igyekezett biztosítani Pekinget arról, hogy minden eszközzel megakadályozza ezek működését a törzsi zónában, ígéretének értékét azonban az állami szuverenitás helyi gyakorlásának fenntartott problémái igencsak kétséssé teszik.

²⁹ Erről például lásd: Háda Béla: A pakisztáni belügyi hadműveletek és a helyi tálibok elleni háború 2009-ben. *ZMNE SVKI Elemzések*, 2009/18.

³⁰ A volt Északnyugati Határtartomány.

³¹ Lásd például Pallavi Aiyar: Musharraf bolsters China-Pakistan bond. *Asia Times Online*, April 24, 2008. <http://www.atimes.com/atimes/China/JD24Ad01.html> letöltve: 2011. 09. 29.

Az említett stratégiai megfontolásokon túl a pakisztáni kormányzatnak nemcsak belbiztonsági, hanem napi külpolitikai okokból is komoly gondot okoz a titkosszolgálatok különutas politikája és a terroristaszervezetek helyi működése, illetve az ehhez kötődő bizalmatlanság a szövetségesei részéről. Erre épp az utóbbi időszak legkínosabb incidense, Oszáma Bin Láden május 2-i abbottábádi likvidálása szolgált szemléletes példával, amelynek nyomán azonnal szárnyra kapott a találgatás, vajon mennyiben volt érintett az iszlámábádi kabinet az al-Káida szellemi vezetőjének rejtegetésében. Miközben kétségtelen, hogy feltűnő méretű erődjében bin Láden nem volt „annyira elbújva”, hogy senki ne foghatott volna gyanút a hollétét illetően, a kormányzat Pakisztánban mégis leginkább csak arról tud, amiről az államigazgatás helyi intézményei és a biztonsági szervek (vagy netán a média) tájékoztatják.

Amikor tehát arra a kérdésre keressük a választ, hogy vajon Pakisztán tudott-e a világ legkeresettebb terroristájának hollétéről, azt a kérdést is fel kell tennünk, hogy melyik Pakisztán? A kormányzat, a hadsereg és a titkosszolgálatok ugyanis nem mindig ugyanúgy definiálják a „nemzet érdekeit”, ami a hatékony civil kontroll hiányában komoly, Európában lényegében ismeretlen probléma. S akkor még nem is utaltunk a társadalom különböző csoportjainak a szerepére. Azt tehát nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy nem kevesen tudhattak bin Láden hollétéről, de ezek sorában az iszlámábádi kormányzat vezetői nem feltétlenül kaptak helyet. A terrorizmus pakisztáni támogatásáról szóló vádak tehát igazak is, meg nem is, ami újfent aláhúzza azt a tényt, hogy az amerikaiak szövetségesei csak a pakisztáni kormány és a katonai elit, de semmiképp sem a titkosszolgálatok személyi állományának és a civil társadalomnak az egésze. Az állami és a katonai vezetés szövetsége egy nyugati típusú ország esetében elég is lenne, de – mint fentebb láthattuk – Pakisztán esetében az egyként való cselekvést nem biztosítja. Ebben a helyzetben Barack Obama stratégiája, amely a civil kormány erősítését és mozgásterének bővítését célozza, miközben igyekszik nyomást gyakorolni a fegyveres erőkre a hatékonyabb katonai fellépés érdekében, egy lassan, de a legsimábban járható útnak tűnik. Azt azonban súlyos túlzás lenne állítani, hogy a nemzetközi koalíció afganisztáni erőfeszítései kizárólag vagy legnagyobb részben a pakisztáni titkosszolgálati szféra és a szélsőségesek együttműködése miatt nem hozzák a kívánt eredményeket. Az elemzők kutatásai és a korábbi funkcionáriusok személyes beszámolóit nyomán az a határozott kép rajzolódik ki, hogy az ISI-nak aligha van lehetősége arra, hogy eltérítse a tálibokat afganisztáni céljaiktól. A problémát tehát nem lehet pusztán a gyakran démonizált „cég” semlegesítésével megoldani.

A pakisztáni politika minden ellentmondása dacára a tényekhez az is hozzátartozik, hogy az iszlámábádi kabinet nem érdekelt a gyakran az ország belpolitikai és társadalmi status quóját is megkérdőjelező szervezetek és mozgalmak térnyerésében a saját területén, így szövetségesi státuszát ezekkel szemben sem Amerikában, sem Európában nincs értelme kétségbe vonni. Figyelembe kell venni azt is, hogy a társadalmi hangulatra a pakisztáni kormányzatnak is tekintettel kell lennie, dolgát pedig nemcsak a lakosság nagy többségének Amerika-ellenessége nehezíti, hanem a nagy szövetséges hadviselési gyakorlata is, amely rendszeresen vezet olyan akciókhoz, melyek sértik a dél-ázsiai ország szuverenitását. Utóbbi esetek kényszerpályára terelik a kormányt, rendkívül megnehezítve számára a szövetségesek viselkedésének interpretációját, és sokak szemében erősítve azt a képet, miszerint nem képviseli kellő hatékonysággal az ország érdekeit a (gyakran amúgy is agresszornak tekintett) nyugati nagyhatalommal szemben. Kényes probléma ugyanakkor, hogy láthatóan az USA-ban sem állnak rendelkezésre pontos információk azokról a kapcsolati hálókról, amelyek – még ha több áttételen keresztül is – összeköttetéseket teremthetnek a Pakisztánban tevékenykedő szélsőségesek és a legfelsőbb államigazgatási, illetve biztonsági szféra között. Így amennyiben Washington előre tájékoztatja lépéseiről Iszlámábádot, valóban komoly kockázata van az információk kiszivárgásának. A részletek mellőzésével, már pusztán a lépés tényének kitudódása is megghiúsíthat egy-egy amerikai lépést. Érthető, hogy ezt a kockázatot egy bin Láden likvidálásához hasonló akció esetében az USA nem kívánja vállalni. Az említett probléma létezését Pakisztánban hivatalosan nem ismerhetik el, a nyilvánosság előtt azonban szembesülniük kell annak politikai következményeivel. A nyílt fórumokon ennek következtében a pakisztáni álláspont nem mozdulhat el attól a nézettől, hogy az USA egyoldalú lépései elfogadhatatlanok, a robotrepülőgépekkel végrehajtott támadások pedig

kontraproduktívak, ezért e gyakorlatok alapos felülvizsgálatra szorulnak. Ez utóbbiban azonban aligha reménykedhetnek, lévén, hogy e taktika minden (például jogi vagy morális problémákban megmutatkozó) gyengesége dacára a „drónok háborújában” eddig csak az ellenségnek volt vesztesége. Így – bár a konfliktust eldöntő szerepük messze nem lehet – a költség-hatékonyan és szerény kockázat mellett bevethető UAV-ok a maguk szintjén hatásosnak bizonyultak. Ez persze azt is jelenti, hogy e feszültségforrás várhatóan továbbra is fennmarad a két szövetséges kormány között. Mivel azonban a bevetések célpontjai gyakran olyan személyek, akik Pakisztánnak is komoly gondot okoznak,³² a felháborodás aligha fog kenyértöréshez vezetni.

Az elmúlt évtized tapasztalatai nyomán azt is egyértelmű, hogy az amerikai Pakisztán-politika megváltozása, a támogatások és az időről időre megtett baráti gesztusok valójában semmit sem javítottak az USA helyi megítélésén. A dél-ázsiai ország társadalmának túlnyomó része gyanakvással tekint az amerikai geostratégiai törekvésekre, agresszióval és iszlámellenességgel vádolja a nyugati szuperhatalmat. Az átlagember politikai gondolkodásában ezek a fogalmak központi helyet foglalnak el, és rendre visszaköszönek a többek között Oszama halála kapcsán készített interjúkban is. Az összeesküvés-elméletek persze nagyban támaszkodnak a pakisztáni társadalom belső problémáira és frusztráltságára. Ez azonban nem változtat a tényen, hogy a közhangulat formálásán keresztül gátolják az USA elfogadását, s folyamatos kihívást jelentenek a sok szempontból problémás, de azért végső soron mégiscsak demokratikus úton megválasztott kormányzatnak, ha az megkísérli indokolni szövetségesi viszonyukat. A reális képhez persze az is hozzátartozik, hogy a fentiek ellenére a pakisztáni társadalomban általában az iszlám fundamentalista irányzatok sem rendelkeznek meghatározó támogatottsággal. Különösen igaz ez a pakisztáni tálibokra, akiknek tiszavirág-életű Svát-völgyi uralma 2009-ben igencsak kikezdte eszméik néhányak szemében még élő romantikus nimbuszát.³³ A társadalmi és gazdasági nehézségek dacára a szélsőséges iszlám alternatíva Pakisztánban továbbra sem tűnik reálisnak, de ez semmivel nem emeli a nyugati elköteleződés presztízsét. Utóbbi persze érthető, miután az átlagpolgár csak nagyon áttételesen (leginkább csak az exportlehetőségek és befektetések termelésre és jövedelemre gyakorolt hatásán keresztül) érzékelheti az amerikai barátság előnyeit, míg a konfliktus hátrányos következményei a fenyegetettség és a halálos áldozatok miatt gyakran igen közvetlenül érinti az életét. A hadsereg fegyverzetének és képességeinek fejlődésétől viszont Pakisztánban sem lesz könnyebb a sorsa senkinek.

Juszuf Raza Gilani miniszterelnök 2011. szeptember 13-i iráni tárgyalásai során elmondta, hogy hazája eddig mintegy 5000 katonát és 35 000 civil állampolgárt veszített el a terrorizmus elleni háború során.³⁴ E jól láthatóan kerekített számok valóság alapját persze igen nehéz lenne ellenőrizni, az viszont bizonyos, hogy Pakisztán társadalmá komoly árat fizet az immár egy évtizedes afganisztáni válságért. A helyzet kilátástalansága pedig magától értetődően csak a frusztrációt növeli.

III. Szakítópóba?

A fentieket összegezve tisztázásra vár az a fontos kérdés is, hogy ténylegesen veszélyeztetik-e az említett problémák az USA dél-ázsiai törekvéseit, illetve a 2001 óta fenntartott partneri viszonyát Iszlámábáddal? A válasz ma egyértelműen nemleges: az amerikai–pakisztáni viszonyt – különösen az Afganisztán-politikával összefüggésben – sok közös érdek alapozza meg. Bár Pakisztán problémás szövetséges, a „leépítésére” jelenleg semmilyen reális stratégiai opció nem áll rendelkezésre. Ezen lényegében az sem változtat, ha az Afganisztánban tevékenykedő szövetséges erők utánpótlását egy idő után más útvonalak megszervezésével

³² A legismertebb példa erre Baitullah Mehsud a Tehrik-i-Talibán-i-Pakisztán (TTP) pakisztáni tálib ernyőszervezet vezetőjének 2009. augusztus 5-i likvidálása volt, melyet hírgyűnökségi források szerint a CIA pakisztáni együttműködéssel hajtott végre. Nahal Toosi – Ishtiaq Mahsud: Baitullah Mehsud Reportedly Dead, CIA Behind The Strike: Officials. *The Huffington Post*, November 3, 2009.

³³ Erről bővebben lásd Háda Béla: A pakisztáni iszlám militanzmus a Svát-völgyi incidens tükrében. *Nemzet és biztonság*, 2009/7. szám, 26–34.

³⁴ Pakistan, Iran to expedite gas, power projects. *Dawn.com*, <http://www.dawn.com/2011/09/13/pakistan-iran-to-expedite-gas-power-projects.html> letöltve: 2011. 10. 16.

biztosítják. Az afganisztáni krízis ugyanis nem ellátási kérdés. Alapvető tévedés azt remélni vagy sugallni, hogy létezhet afganisztáni megoldás pakisztáni megoldás nélkül, azaz lehetséges egy fejlődőképes, stabil és a Nyugat biztonsági érdekeinek megfelelő politikai struktúra kialakítása a közép-ázsiai országban anélkül, hogy Pakisztán stabilitási és szuverenitási problémáira kölcsönösen elfogadható megoldás születne. Ez az elmúlt évtized egyik legfontosabb tanulsága. A nyugati csapatok pedig végső soron ennek az átalakulásnak az előmozdítása érdekében vannak Afganisztánban. Az afgán törekvés pedig, miszerint a tálib problémát Pakisztánnal együttműködésben oldják meg, az ezer szálon való összefonódás nyomán magától értetődő, még ha sikerével kapcsolatban az eddigi tapasztalatok alapján lehetnek is kételyeink. A pakisztáni vezetésben már csak azért sem célszerű felidézni a háttérbe szorulás félelmét, mert azzal csak a titkosszolgálatok irányvonala erősödne.

Újabban gyakran merül fel nyugati körökben is, hogy az amerikai kapcsolatok gyengélkedése Kína „karjaiba taszíthatja” Pakisztánt. Ezt az állítást valójában nem könnyű értelmezni. A két ázsiai ország kapcsolatai ugyanis az Egyesült Államoktól független fejlődési tendenciákat mutatnak olyan motivációk alapján, amelyek számukra jócskán túlmutatnak az afganisztáni konfliktuson, ezért megbízhatóbbnak tűnnek, mint a kezdettől fogva problémás, mindkét országban kritizált amerikai–pakisztáni szövetség. Emellett azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az USA egyszer már magára hagyta Pakisztánt, amely sérülékeny biztonságpolitikai helyzetében szilárd nagyhatalmi partnert csak Kínában láthatott.

Iszlámábádot tehát nem kell ösztönözni kínai kapcsolatainak mélyítésére, miközben az objektív haszon alapján igyekszik megőrizni a nyugati szuperhatalom jóindulatát is. Husszein Hakkáni, az iszlám köztársaság volt washingtoni nagykövete azonban aligha túlzott, amikor egy felvetésre azt találta válaszolni, hogy amennyiben a jövőben hazája választani kényszerül az Egyesült Államok és Kína között, akkor Pakisztán valószínűleg Kína mellé áll majd.³⁵ Objektíven mérlegelve a helyzetét aligha tehetne másként. Irán esetében persze nem beszélhetünk ilyen mértékű ráutaltságról, ez azonban nem jelenti azt, hogy Teherán elhanyagolható partnerré süllyedt volna. A párbeszédet ma kétségkívül megkönnyítik a Nyugat szempontjából sem igazán támadható közös vállalkozások (például a már említett gázvezetékek), valamint a hagyományosan tálibellenes Irán kétségkívül elengedhetetlen hozzájárulása Afganisztán majdani stabilizálásához. Bár az afgán hadszíntéren a két középhatalom rivalisa egymásnak a befolyásért zajló versenyben, amerikai szakértői körökben már elterjedt álláspont, hogy a tartós rendezésből nemcsak Iszlámábádot, hanem Teheránt sem lehet teljesen kihagyni. Ez persze egy idő után a Nyugat részéről is kevésbé ellenséges magatartást feltételez. Kérdés azonban, hogy Pakisztán hogyan reagálna az iráni érdekek térnyerésére egy majdani, konszolidálódó Afganisztánban.

Mindezt szem előtt tartva tehát az amerikai–pakisztáni szövetségnek valóban megvan a korlátai, aligha hihetjük azonban, hogy ezzel Washingtonban ne lettek volna tisztában kezdettől fogva, hiszen a hidegháború évtizedei során (és különösen a nyolcvanas évek folyamán) már jócskán születtek tapasztalatok e téren. Christine Fair, a Georgetown Egyetem adjunktusa és a térség egyik amerikai szakértője helyesen mutatott rá egy interjújában, hogy a pakisztáni–kínai házasságot szintén az érdekek eskették, de az amerikaiakkal ellentétben a kínaiak nem panaszkodnak folyton a partnerükre.³⁶ Tegyük hozzá, reálisan aligha várhatta bárki is, hogy a menyasszony tíz év alatt majdcsak megszépül. Tehát még ha törnek is olykor a tényérok, válásra egyelőre nem kell készülnünk.

³⁵ Jamal Afridi – Jayshree Bajoria: *China-Pakistan Relations*. Council on Foreign Relations, July 6, 2010. <http://www.cfr.org/china/china-pakistan-relations/p10070> letöltve: 2011. 09. 12.

³⁶ Julia Belluz: Pakistan cozies up to China. *Macleans.ca*, April 6, 2011. <http://www2.macleans.ca/2011/04/06/cozying-up-to-china/> letöltve: 2011. 09.30.